

FÖR VOLK...
der Universitat...
Nr.: 33 842
Särtryck ur Nordisk Medicinhistorisk Årsbok, Supplementum II, 1969
ort: 824 S.Am.

Helena Valeros via dolorosa bland waicaindianerna

av S. Henry Wassén

Inom ett område på ca 150.000 km² i gränstrakterna mellan Venezuela och Brasilien, väster ut från Rio Branco och kring övre Orinocofloden bor den s. k. yanoámagruppen av indianer. Detta samlingsnamn från indianernas eget språk betyder "de från bopplatsen" och utmärker en kulturell grupptillhörighet. Yanoáma omfattar ett flertal dialektiskt skilda grupper, och bland de mest kända namnen har vi waica och schiriána. Waica uppges betyda "den som dödar" av ett verb *waikai* 'att göra slut på'. Namnet är mycket typiskt rent innehållsmässigt. Yanoáma, som lever som jägare och mellan olika urskogsboplatser ambulerande odlare, är nämligen kända för ständiga och blodiga stamfejder karakteriserade av kvinnorov, dödande, våldsamma dueller mellan festgivande och gästande indianer samt ej minst för bruket bland männen av starkt verkande snusdroger. Generellt kan yanoáma sägas tillhöra den primitiva krets av urskogsindianer i Sydamerika, som kommit att ungefär U-formigt ha hamnat som randfolk kring det stora ursprungliga skiktet av relativt högtstående och kulturellt mer utvecklade stammar, som i gamla tider och delvis ännu i dag befolkade själva Amazonasområdet.

Under de senare årtiondena har intresset för yanoámakulturen alltmer ökat bland flera på sydamerikansk forskning inriktade etnografer, varjämte specialforskare på indianernas användning av droger även fått upp ögonen för dessa urskogsstammar genom deras speciella och ytterst märkliga kunskaper om narkotiska droger ur alkaloidrika träd och andra representanter för växtriket. I det senare avseendet har vi i Sverige (Göteborgs etnografiska museum och Institutionen för toxikologi vid Karolinska Institutet) livligt deltagit i det internationella samarbetet med botanister och etnobotanister, farmakologer, kemister etc. i t. ex. Amerika. Vi har genom material från Sydamerika sökt vinna ökad kunskap om vilka medel t. ex. just waica och de övriga yanoámaindianerna använder sig av för framställning av den snusdrog, som numera internationellt går under indianbenämningen *epéna*, och som visar sig komma från olika arter av släktet *Virola* tillhörande familjen *Myristicaceae* (muskotträdet familj). Användningen och det kemiskt-toxikologiska m. m. gällande *epéna* har t. ex. dryftats vid ett etnofarmakologiskt symposium om psykoaktiva droger i San Francisco i januari 1967, och i maj 1968 hade ett tvärvetenskapligt symposium ordnats vid Harvarduniversitetets botaniska museum i Cambridge, Mass. gällande växternas roll för utvecklandet av modern medicin. Vid båda tillfällena hade jag tillfälle närvara som föreläsande amerikanist, och det är självklart att översikterna

även kommit att gälla yanoámaindianernas kunskaper på drogområdet. Volymer från San Francisco publicerades redan samma år som sammankomsten hölls, den från Cambridge i Massachusetts redigeras nu. Underhand framkommer hela tiden nytt material. Jag kan i förbigående kanske särskilt få fästa uppmärksamheten på en av chefen för Botaniska museet vid Harvarduniversitetet dr. Richard Evans Schultes och professor Bo Holmstedt vid Institutionen för toxikologi, Statens medicinska forskningsråd, författad sammanställning om växtingredienserna i snus från Myristicaceae i nordvästra Amazonas, vilken de publicerade i vol. 70 av *Rhoda*, 1968. Denna publikation, som tillkommit efter fältstudier hos waica norr om Rio Negro 1967, röjer ett högklassigt aktivt engagemang i en forskning, där det f. n. gäller att få fram säkra uppgifter och rätt värdera ett källmaterial, som i fråga om motsägende uppgifter visat sig vara allt annat än lätthanterligt¹.

Det är en rad europeiska etnografer som under senare år personligen forskat hos yanoáma. Jag nämner här framför allt tyskarna Hans Becher och Otto Zerries samt den från samma land kommande men nu i USA verksamme Johannes Wilbert. Ytterligare en tysk bör nämnas, nämligen f. d. köpmannen och författaren i Rio de Janeiro Georg J. Seitz, som under sina många år i Brasilien använde ledig tid till att göra mycket goda iakttagelser genom expeditioner till waica. Förutom att han filmat drotagandet hos detta folk har han även aktivt samarbetat med den svenska forskningen genom att skaffa oss material och värdefulla uppgifter, varav en del publicerats i hans reseskildringar, en del i vetenskapligt samarbete. Han svarade t. ex. för ett appendix om waicaindianernas framställning och snusning av *epéna* i del 28 av Etnografiska museets serie *Etnologiska Studier*, en volym publicerad 1965².

Två av de här nämnda, Zerries³ och Seitz⁴, har i sina arbeten helt kort omnämnt de märkliga öden, som den av yanoámaindianer tillfångatagna kvinnan Helena Valero kom att genomgå, innan hon efter 20 år hos dem lyckades komma tillbaka till de sina och bli omhändertagen på en missionsstation. Ingen har dock som den italienske biologen Ettore Biocca förstått att meddela hennes enastående kunskaper om de indianer, bland vilka hon ofrivilligt kom att leva under så lång tid.

Ettore Biocca, som gjorde en första expedition till övre Rio Negroområdet 1944, hörde då talas om Helena Valero i indianmissionen vid Taraquí vid Rio Uaupés. Flickan, som hade en spansktalande venezolansk kolonist som far och en tukano-indiansk mor från Rio Tiquié, skulle några år tidigare ha bortrövats under ett anfall som en yanoámagrupp gjort mot fadern och andra familjemedlemmar under ett odlingsarbete vid Rio Dimití. Efter ca 20 år blev det, ehuru till en början föga observerat, bekant att den bortrövade kommit tillbaka till civilisationen. Det var en missionsläkare vid namn Francesco Bigiaretto som underrättade Biocca, och denne kunde därigenom nå kontakt med Helena Valero och använda henne som ovärderlig tolk och kontakt med olika yanoámagrupper under en andra stor expedition, vars

resultat han meddelat i ett arbete på fyra volymer "Viaggi tra gli Indi" utgivet i Rom 1965—66. Härav handlar två hela volymer om yanoáma-indianerna, och mycket av vad Helena Valero meddelat återfinns också där. Ettore Biocca har emellertid gjort den jämförande forskningen en ovärderlig tjänst genom att under samarbetet med kvinnan upptaga hennes okonstlade men detaljrika skildring av fångenskapen och livet hos yanoáma på band och sedan på italienska utgiva vad kvinnan berättade för honom på en blandning av portugisiska (hennes egentliga modersmål), spanska, yanoáma och lingua geral i en 363 sidor tjock volym helt enkelt kallad Yanoáma och tryckt i Bari 1965. Denna volym helt fylld av Valeros notiser är en enastående upplevelse att läsa. Trots sitt innehåll med en initierad skildring av ett tjuugoårigt liv tillsammans med indianerna syns den utanför några få facketnografers krets hittills vara litet känd. Det förvånar mig t. ex. att ej något svenskt förlag sökt få ut denna bok till vår publik. Den väger genom det självupplevda och omedelbara i skildringen oändligt mycket mer än en massa likgiltiga reseskildringar, som på löpande band synes produceras av mer eller mindre fantasifulla populärförfattare.

I boken om Helena Valero berättas att hon mot slutet av sin vistelse hos indianerna i sällskap med sin dåvarande indianske man Akawe mötte några vita, som på hennes fråga upplyste henne om att hon var i Venezuela. Hon berättade att hon blivit bortrövad vid ett anfall som indianerna gjort med pil och båge, att hon sårats och ivägsläpats. Hon fick försöka skriva sitt namn och ville ha uppgift om möjlighet att kunna fly med främlingarna, men hennes man blev misstänksam och försöket stoppades tills vidare. Biocca har i en not angivit att den vite man Helena talade med var tyske etnografen Otto Zerries från Frobenius-expeditionen. Detta måste i så fall ha varit någon gång under tiden febr. 1954—aug. 1955. Zerries, numera chef för sydamerikaavdelningen vid etnografiska museet i München och professor i etnografi där, berättar i sin 1964 utgivna stora monografi Waika också att expeditionen 1954 påträffade den 1934 bortrövade kvinnan i Mahekodotedi, dit hennes man kommit för att besöka en bror. Detta bynamn är waica och betyder "Orinocoby". I närheten ligger en missionspost med namnet El Platanal. Zerries skriver att kvinnan kunde föga spanska och endast med möda skrev sitt namn som Elena Valero. Hon syntes fullt nöjd med sitt indianliv och röjde ingen önskan att återse sin far, som ehuru sårad lyckats rädda sig vid överfallet och sedan flyttat till San Fernando de Atabapo i Venezuela. Troligen har dock ej Zerries förstått att hon måst ta hänsyn till den närvarande indianske mannens misstänksamhet. Han beskrives i hennes egen skildring som en ovanligt rå och tråkig typ att samleva med, varom mera senare. Zerries berättar ytterligare endast att hon dock småningom lyckades komma tillbaka och på nyråsdagen 1957 med sin familj kom till missionsstationen Uaupés i Brasilien. Detta måste avse den indianska familjen. Georg Seitz, som senare med sin duktiga hustru studerade waicaindianerna, nämner i sin reseskildring från 1960 att de vid mynningen av floden Marauíá mötte en grupp på 20 indianer stadda på

resa. En av dessa waica var Helena Valeros andre man Akawe, som ej stått ut med det s. k. civiliserade livet utan återvänt till det indianska. Jag återkommer till honom.

I flera av skildringarna nämnes att Helena Valero fick leva 20 år hos indianerna. Enligt Zerries skulle det bli 23, men han torde däri ha fel, ty hon uppger själv att överfallet mot henne och föräldrarna ägde rum 1937. Familjen och en morbror och hans familj hade då i fem år verkat som kolonister vid Dimitífloden. Vid överfallet försökte modern få flickan gömd i en kanot, men en pil hade träffat i buken och vänstra låret. Fadern som blev svårt sårad lyckades liksom modern komma undan, men flickan blev kvar och togs med av de överfallande. Hon uppger ej någon ålder men hade gått några år i en missionskola och var "bambina". Föräldrarna som fick militär hjälp att söka sin flicka lyckades emellertid ej finna henne. Hon var som uppslukad av waicaindianernas hemlighetsfulla skogsrike.

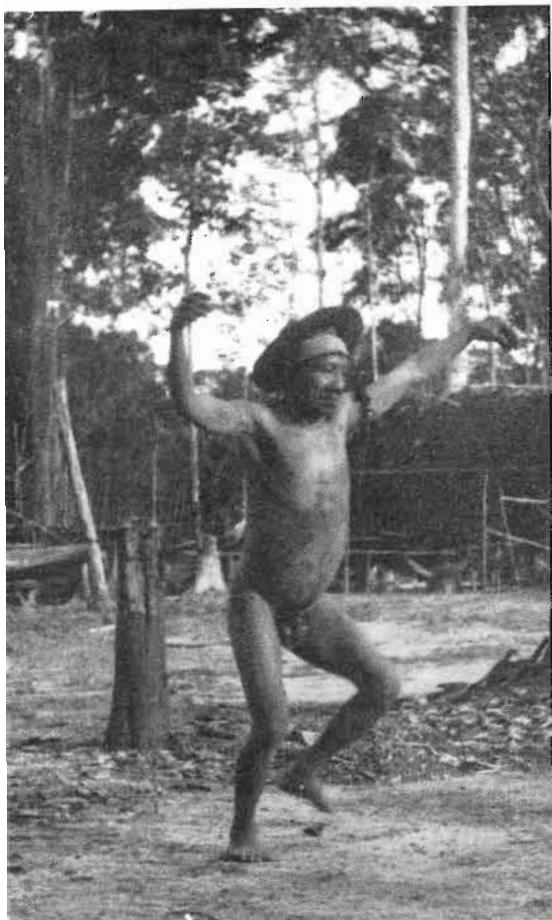
I korta meningar har Helena berättat om sitt liv som fången och gift kvinna i den indianska gemenskapen. Hon fick senare, då hon fullt förstod yanoáma-språket, även alla detaljer om överfallet mot föräldrarna. Den indiagrupp hon hamnat hos kallar hon kohorosciwetari, en av tre grupper som var med om överfallet. Hon blev till en början relativt väl vårdad för såret, tilltalades av invånarna i vad hon kallar *sciapuno*, ett yanoámaord för de stora flerfamiljshus som är typiska här, och som vanligen i Brasilien går under namnet *malocca*. Till en början förstod hon ingenting och led svårt av sårskadan. En liten tröst hade hon i att försöka tala med en ca 10 års vit pojke, som indianerna en dag kom med efter att ha bortrövat honom från hans folk var det nu var. Han var först mycket rädd och tyst men tydde sig sedan till Helena. Detta synes ha väckt indianernas misstroende. De sade "att denne pojke sluter sig ständigt till den vita kvinnan, en dag då han blir stor flyr han med henne." En morgon då man var på fiske, tog några hand om pojken och gick bort med honom. Till vad öde visste hon ej. Hon hörde aldrig något om honom sedan.

Jag har redan nämnt att yanoámagruppens olika enheter ligger i strid, blodshämnd o. d. med varandra. I ett målande kapitel berättar hon hur karaweteri gjorde ett överfall och sköt en mängd av hennes folk, innan de började röva kvinnorna. Helenas lott var att följa med och hon fick till en början en föga behaglig tillvaro under ständigt livshot av svartsjuka kvinnor hos den segrande gruppen. Det fanns dock även sådana, som tog sig an henne och vårdade hennes svåra sår. Senare flydde hon och försökte klara sig själv i urskogen, men inför hotet att svälta ihjäl måste hon åter söka kontakt hos indianerna. Det blev namoeteri och där kom hon att beskyddas av hövdingen Fusiwe, som hon i korthet men ömt beskriver som "han var lång, han var stark." Hon blev Fusiwes femte hustru. Det kan vara av ett visst intresse att få veta att den äldsta av dessa kvinnor var från en undergrupp till denna stam. Den andra fru Fusiwe kom från en annan grupp och hade rövats som barn av Fusiwe, då hon badade i en bäck. Den tredje hade bortrövats från sin grupp under

en fest och den fjärde som var mycket vacker och ung hette Tokoma. "Så var det jag." Yanoáma tar mycket unga kvinnor till hustrur.

Skildringen rör sig i regel om generella ting i stamlivet men behandlar även specifika ämnen som pilgift, bruket av droger, o. d. Generellt frapperas man av den brutalitet som dessa grupper tydligen ofta visar såväl på den egna bopplatsen som mot andra. Hon har ett kapitel just om brutaliteten. Trots att hövdingen Fusiwe vanligen var ganska hygglig att ha att göra med, kunde han få plötsliga utbrott. Då Helena en gång lagade mat, hände det att en hund kom över ett ben från ett barn, som hon hade uppsikt över. Hunden, som av någon anledning plötsligt dog, var Fusiwes älsklingsdjur, och han anklagade genast Helena för att ej ha hållit uppsikt. I våldsamt ilska utbrast han: "*Napagnuma*" (deras ord för främmande vit kvinna, i synnerhet Helena Valero), "hunden är död", och slog sedan ett så våldsam slag mot henne att hennes arm bröts. Det blev en het diskussion bland indianerna om detta, och Fusiwe som i någon mån torde ha känt sig generad för utbrottet utbrast "jag slog ju bara en gång," tydligen förvånad över verkan. Han kände att armen var bruten, men fann felet vara hennes, då hunden dött. Med denne av alla fruktade och respekterade man fick Helena flera barn. Med honom fick hon vara med om sciamatarigruppens överfall, som dock blev misslyckat, ty flera av de anfallande stupade. De dödas kvinnor kom sedan för att hämta benen, vilket beviljades. Yanoámaindianerna har nämligen seden med endokannibalism, d. v. s. efter kremering pulvriserar benresterna av de döda, och askan blandas i en dryck för de anhöriga. Idéerna bakom detta synes vara att inom släkten bevara den livskraft som fanns hos den döde. Hövdingen Fusiwe, som nu fick sin andre son med Helena och för barnets stora ögons skull kallade honom Karyona, kände på sig att han också en dag skulle dödas av de indianer som sökte hämnd. Han talade med Helena och bad att få en stor tuggbuss av tobak i munnen då han dog. Han fick detta. Det hjälpte ej att han lät bygga barrikader och iakttog försiktighet. En dag kom anfallet av den hämnande gruppen. En pil passerade över huvudet på parets andra barn och gick in i magen på Fusiwe. Pilen var förgiftad. Fusiwe frågade efter sin son, och fadern som tog hans hand, dog snart med handen fortfarande förenad med barnets och utan att yttra ett ljud av smärta. Kort förut hade han dock sagt till Helena att hon ej kunde leva bra med sönerna här (hos indianerna) och att hon borde gå till de sina. Han sista ord var: "Det gör mig ont att lämna mina söner." Helena tillägger: "Jag lade tobaken i hans mun."

Den tidigare i denna artikel nämnde Akawe blev ny hövding och också Helenas nye man. Sin tredje son fick hon med denne. Fadern ansåg honom ljus och vacker och gav honom ett namn som *hekurá* (demoner som spelar stor roll i yanoámafolkets föreställningsvärld) sagt till honom att välja. Att Akawe icke var sympatisk framgår klart av Helenas berättelse. En kapitelrubrik "det sorgliga livet med Akawe" är målande nog. Han var ständigt beredd att plåga andra. En morgon då det blev bråk

En av öppna påverkad waicaindian utför en häkuldans. Häkula eller hékula är övernaturliga väsen med vilka indianerna söker kontakt. Foto Georg J. Seitz hos waicastammen karautetari i april 1965.

mellan dem om barnen, synes dock även Helena ha råkat i fullkomligt raseri och för att försvara sig höll hon på att strypa den starke indianen. Han fick faktiskt en nyttig läxa, och de andra indianerna som varit åskådare gav tydligt sin förtjusning tillkänna. "Hon dödade dig nästan, bra gjort! Varför skall du alltid misshandla och slå henne?" Mannen — tyrannen ompysslades av sin gamla mamma. Uppfattningen om Helena var sedan att hon ej var människa utan hade krafter som ett djur. Efter detta blev hon knappt någon gång mer slagen av mannen. Han kände tydligen sin ställning alltmer hotad men synes i likhet med den föregående ej ha byggt pa-

lissader utan föreslog Helena att med honom söka sig till de vita kolonisterna, då alltför många av indianerna nu var ute efter hans liv. Deras gemensamma flykt blev också bestämd. Boken slutar med en skildring av Helenas separation från Akawe och hennes kontakt med missionen för att få sina barn från indianlivet in i det brasilianska samhället. Den äldste Manoel ville få arbeta på morgonen och läsa på kvällarna. Carlinhos och Giovanni var ännu för små för att ha dessa bekymmer.

Jag skall slutligen ur Helena Valeros kapitel om bruket av hallucinogena droger berätta några detaljer av stort intresse för våra studier inom detta område. Skildringen vittnar också om hennes goda iakttagelseförmåga och sanningsenlighet. Hon berättar om klubbduellerna, vilka männen utkämpar "för att stilla sin vrede" och föregås av inblåsning av snusdrogen. Man sänder ut inbjudningar till en granngrupp, och då dessa indianer kommer utförs en mängd ceremonier såsom kroppsmålning och danser. Hövdingen utropar: "Låt oss nu ta *epéna*, och sen skall vi verkligen talas vid." Det är speciellt under väntan på gästerna som man använder drogen, men det förekommer även att man använder *epéna* vid rädsla för andar, före en jakt etc.

Några detaljer i skildringen är särskilt intressanta. Det gäller effekten av drogen. En ung pojke, som också fått snus inblåst, började ropa att hans mamma var död, trots att hon stod helt nära honom. En annan ropade: "Varför flyr du pappa", men pappan hade visst ingen sådan avsikt. En annan ung man utropade att hela platsen virvlade runt och att hans pappa gick upp och ned. Detta erinrar oss genast om beskrivningen från Columbus andra resa i Västindien genom munken Ramon Pane, att indianerna efter intagandet av *coboba*-drogen (också en form av snus) "såg husen upp och ned och människorna gå med fötterna i luften"⁵.

Det i den vetenskapliga litteraturen påpekade makropsifenomenet, en form av storleksstörning i uppfattningen av levande föremål under intoxicationen, är också exemplifierat i Valeros skildring. Under *epéna*-påverkan utropade en av de äldsta männen: "Ni har jätteansikten och enorma tänder." Som påpekats av Bo Holmstedt och hans medarbetare apotekare Jan-Erik Lindgren redan under vårt symposium i San Francisco om *epéna*-drogen är det här fråga om en form av dysmegalopsi, som även kan yttra sig som mikropsi⁶. Att Helena Valero slutligen även nämner flera detaljer av tekniskt värde för vår kännedom om *Virola*-preparaten förstärker endast värdet av den märkliga skildringen.

Det kan med hänsyn till den aktuella debatten om narkotikaeffekterna, bl. a. våldstendenser, vara av intresse att få avsluta denna redogörelse med några få utdrag ur Valeros ögonvittnesskildring, vilken för övrigt beträffande våldet och impuls-morden m. m. bestyrkts av den amerikanske forskaren dr. Napoleon A. Chagnon i hans i tidskriften "Natural History" i New York 1968 publicerade skildring av "The Feast". Den ceremoniella duellfest han berättar om är just ett exempel på

Stark salivavsöndring följer på inblåsningen av epéna-pulvret. Foto Georg J. Seitz hos waicastammen karauetari i april 1965.

vad Helena Valero många gånger fick uppleva hos yanoámi⁷. Jag hänvisar även till Chagnons viktiga arbete "Yanomamö, The Fierce People" (New York 1968).

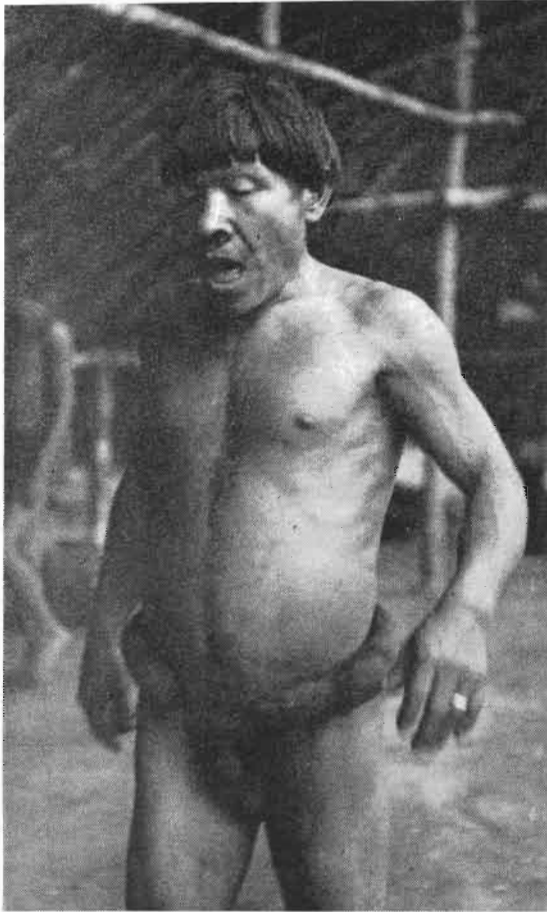
En gång hade några namoeteri dödat tre vildsvin under en jakt. En jägare, som var från en annan grupp, fick bara en fot och protesterade bl. a. med orden "jag är ingen hund." Han kastade bort biten han fått och slog jaktkamraten i huvudet med en påk. Följden blev ett allmänt slagsmål. De blev emellertid åter vänner, och männen från den främmande gruppen lät sig inbjudas. Rådet de fick var att äta en bananrätt (som Chagnon i sin artikel kallar "a pudding-like soup") för att ej bli yra i huvudet vid den narkotikaseans som skulle följa. Att inblåsa epéna (som hör

till gruppen av indolalkaloider med ett tryptaminderivat som starkaste komponent) innebar i detta fall föregående kroppsmålning i svart, vilket är krigsfärgen. Det sägs ofta i boken att då männen målade sig svarta, blev kvinnorna rädda, ty de visste följderna. Även de anlända målade sig svart och prydde sig med fjädrar. Hövdingen för de inbjudande ropade "kom", och de gästande männen kom en och en för att börja inblåsningssceremonien med epénapulvret. Detta blåses nämligen upp i näskaviteten med ca 80 cm långa rör under en kraftig kompression. En indian hjälper en annan, och man turas om. De yngsta blev först och kraftigast påverkade, ehuru de äldre ropade till dem att hålla ut. Rädslan spred sig över bopplatsen. "Några gamla hade blivit nästan tokiga. De sprang ut, tog käppar med taggar och slog dem som stod i närheten. Andra kom och ropade att de ville skjuta pil. Kvinnorna gömde sig på alla tänkbara ställen. Jag gömde mig bakom stolparna."

När *epéna* verkat ytterligare ropade de inbjudande till de andra: "Ni är oroliga, vi måste lugna oss." Därefter började den ceremoniella kampen, som tillgår så att man med en knytnäve slår så hårt man orkar mot en motståndares bröst. Det är två och två som slåss, men om ivern blir för stor och flera ger sig på en skiljes de stridande, och det blir åter en mot en. Man slår växelvis, och det gäller att ge mest och tåla mest. Sedan följer slag mot huvudet med kraftiga knölpåkar, som riktas mot de rakade hjässorna. Att detta ofta leder till dråp och livshotande krosskador är uppenbart. På sista tiden har man även börjat slå mot bröstet med den trubbiga sidan av yxor, som man kommit över från de vita. Om någon faller för slagen av en motståndare träder fadern eller någon bror i hans ställe, sedan svågrar, svärfadern etc. Den som fallit måste ha en möjlighet att hämnas. Därför måste bara två och två slåss. Under striden haglar utmanande gråpor. Märkligt är dock att man hela tiden slåss för att åter bli vänner. Dialogen låter t. ex. så här: "Jag har kallat dig hit för att se om du verkligen är en man. Om du är det, skall vi se om vi åter kan bli vänner, sedan vår vrede gått över." Den andre svarar då: "Säg mig detta, säg det, slå mig och vi skall åter bli vänner." Helena Valeros förste man var en bjässe i dessa dueller. Ingen syntes kunna fälla honom, men att han som de andra blev totalt mörbultad och hade skador att läka under det alla stönade i hängmattorna efter en duell är klart angivet i texten. Ofta var Fusiwe helt blåslagen. En gång hade han det särskilt svårt och kräktes blod genom munnen.

Då alla slagits sina omgångar var duellen över eller enligt texten: "Vi har slagit er mycket, och ni har slagit oss. Vårt blod har flutit och så har ert. Jag är inte längre orolig, vår ilska har gått över. Om någon dör är det dock något annat." Den inbjudande hövdingen uppmanar sedan alla att äta och erbjuder även de gästande att stanna över natten och vila ut. Dock synes man här försiktigtvis blott bevilja en natt. "Ni kan ge er av i morgon."

Yanoáma använder *epéna* icke blott som intoxicerande medel utan även som pilgift och mot en hudsjukdom som de kallar *curuba*. Oerhört intressant är Valeros

Av *epéna*-drogen påverkad indian med typiskt ansiktsuttryck. Foto Georg J. Seitz hos waicastammen karauetari i april 1965.

uppgift att dessa indianer, som liksom andra stammar utan tvivel experimenterar en hel del, även importerar frön av en annan hallucinogent verkande växt långt ifrån. Vi får här förklaringen till det av botanisten Schultes i Cambridge och hans elev dr. Siri von Reis Altschul påpekade annars rätt gåtfulla uppträdandet i dessa delar av Sydamerika av *Anadenanthera peregrina* av familjen Leguminosae av vars frön indianerna bereder s. k. *paricá* eller *yopo* som också snusas⁸. Hövdingen Fusiwe visade en dag med speciell stolthet sin odling av denna främmande *epéna* för Helena Valero. Han hade kommit "bärande på en liten korg med frön." Fusiwe kommenterade sin odling med orden: "Titta, denna *epéna*, som jag planterat, har vuxit bra

och bär redan frukt. Växterna är ännu små, men fulla av frukt." Ord som tydligt avspeglar indianens levande intresse för naturens produkter.

Helena Valeros andre man Akawe finns i typisk minimal waicadräkt, d. v. s. en gördel kring livet, på ett foto i vol. 2 av Ettore Bioccas "Viaggi" från 1966. På samma sida sitter den till civilisationen återbördade Helena Valero i en enkel bomullsklänning med en stor solskuggande hatt. Bakgrunden är några buskar, och hon synes sitta på en bräda. Det är bilden av en fattig, hårt prövad och tidigt utsliten människa i Brasiliens väldiga smältdegel av olika folk. Genom Bioccas sammanfattning av hennes berättelser om livet hos yanoama kommer hon att ha säkrat sin plats i den sydamerikanska indianforskningens historia. Hon har indirekt även kommit att lämna värdefulla bidrag till kännedom om naturfolkens droger av nytta för ett fack i medicinhistoria, som vi skulle kunna kalla primitivmedicin.

Noter

1. Richard Evans Schultes and Bo Holmstedt: *The Vegetal Ingredients of the Myristaceous Snuffs of the Northwest Amazon*. ("De plantis toxicariis e mundo novo tropicale commentationes II"). *Rhodora*, vol. 70, 781, 1968, pp. 113—160.
2. *Etnologiska Studier* 28, Etnografiska Museet, Göteborg 1965. Pp. 1—116, S. Henry Wassén: *The Use of Some Specific Kinds of South American Indian Snuff and Related Paraphernalia*; pp. 117—132, Georg J. Seitz: *Einige Bemerkungen zur Anwendung und Wirkungsweise des Epena-Schupfpulvers der Waika-Indianer*.
3. Otto Zerries: *Waika*, Bd I. *Die kulturgeschichtliche Stellung der Waika-Indianer des oberen Orinoco im Rahmen der Völkerkunde Südamerikas*. Frankfurt am Main 1964.
4. Georg Seitz: *Hinter dem grünen Vorhang*. Wiesbaden 1960.
5. Hela citatet återfinnes i S. Henry Wassén: *Some General Viewpoints in the Study of Native Drugs Especially from the West Indies and South America*, pp. 100—101. *Ethnos* 1964: 1—2, pp. 97—120. Stockholm.
6. Bo Holmstedt and Jan-Erik Lindgren: *Chemical Constituents and Pharmacology of South American Snuffs*, p. 368. *Ethnopharmacologic Search for Psychoactive Drugs*. Proceedings of a Symposium held in San Francisco, California, Jan. 28—30, 1967. Publ. Health Service Publication No. 1645. Washington, D. C. 1967, pp. 339—373. — I sitt arbete *Yanomamö, The Fierce People* (i serien "Case Studies in Cultural Anthropology," Holt, Rinehart and Winston, Inc., New York 1968) uppger Napoleon A. Chagnon, att *hekura*-andarna uppfattas som små. Han skriver (p. 24) om *epéna* att "the drug allegedly produces colored visions, especially around the periphery of the visual field, and permits the user to enter into contact with his particular hekura, miniature demons that dwell under rock and on mountains." I ett brev till förf. av 28 april 1969 har Dr. Chagnon även påpekat att hans sagesmän angivit *hekura* som miniatyrväsen. Mikropsifenomenet har rapporterats även från bruket av den drog som beredes av *Banisteriopsis* (Holmstedt and Lindgren, 1967: 368—369).
7. Se även skildringen i Daniel de Barandiarán: *Vida y muerte entre los indios sanema-yanoama*. *Antropológica*, No. 21, Diciembre 1967. Caracas.
8. Richard Evans Schultes: *The Botanical Origin of South American Snuffs*. Pp. 291—306 i *Ethnopharmacologic Search for Psychoactive Drugs*, Washington, D. C. 1967. I samma volym, pp. 307—314, Siri von Reis Altschul: *Vilca and its Use*.

S. Henry Wassén: Helena Valero's *via dolorosa* among the Waica Indians.

The linguistically related Yanoáma groups of Indians in South America live as primitive hunters and cultivators in the border regions of Venezuela and Brazil west of Rio Branco and around the Orinoco river. They represent a stratum of jungle Indians who are known for bloody tribal feuds, abductions and the taking of the *epéna* snuff drug. The drug habits of these Indian groups have, in recent years, not only attracted the attention of many anthropologists, but, also, botanists, pharmacologists, toxicologists, etc. A fruitful collaboration between ethnobotanists and anthropologists has been established and the *epéna* snuff was one of the topics discussed during the symposium "Ethnopharmacological Search for Psychoactive Drugs" in San Francisco in January 1967. For this a reference to the bibliography is made.

The Italian biologist Dr. Ettore Biocca made an expedition to the upper Rio Negro region already 1944 and during that expedition he was told about Helena Valero in an Indian mission at Taraquí of the Uaupés river. The girl was of mixed Venezuelan-Spanish and Tucano Indian descent, and she had been taken prisoner during an attack on her family by a group of Yanoáma Indians. She was at that time a young girl and for twenty years nothing was heard of her until she suddenly came back to the civilization. An Italian missionary doctor by name Francesco Bigiaretti wrote to Dr. Biocca and the latter could contact the woman and during a new expedition use her as an interpreter and very useful help. This expedition has been described in "*Viaggi tra gli Indi*" printed in Rome 1965—66. Two volumes of this four-volume work have been dedicated to the Yanoáma but the same author has also published a volume called "*Yanoáma*" (Bari 1965). In this volume he has collected Helena Valero's narrations and in Italian published all of what she has told him in a mixture of Spanish, Portuguese, Yanoáma and lingua geral. It is a most important work, since Helena Valero as an eyewitness during twenty years among the Yanoáma, married to two important chiefs in a special group, mother of several children, and completely familiar with all sides of Yanoáma life, has been able to present lots of interesting details from this culture. Among these details we have now learned very much more about the reasons for these Indians to absorb the *epéna* snuff and we also through her immediate observations and complete knowledge of the Yanoáma dialects now have the observations about *macropsia* as a result of the taking of drugs confirmed. During the intoxication one individual suddenly could exclaim: "You have giant faces and enormous teeth". This evidently as a consequence of a disturbance of the visual appreciation of the size of objects. She also related from the *epéna* gatherings that a young man called out that everything was whirling round and that his father walked upside down. When reading this, we can immediately connect the symptoms described by Helena Valero with the description rendered by Friar Ramón Pane from Columbus' second voyage. In this most important description we e. g. read (according to the translation by Bourne): "Consider what a state their brains are in because they say the cabins seem to them to be turned upside down and that men are walking with their feet in the air."

In the work referred to here we also find specific descriptions of the duelling for which these Indians are known. During these ceremonies men often get killed and the taking of the *epéna* drug seems to be one of the characteristics of the whole undertaking. We also learn that the Indians used *epéna* not only for intoxicating reasons but also as an arrow poison and as a medicine for a skin disease known as *curuba*. Finally we learn that these Indians use other psychotomimetics, and most interesting that they import seeds from other Indians to be able to plant, and get the so-called *paricá* or *yopo*, a drug they also snuff. Evidently this refers to the use of *Anadenanthera peregrina*, and possibly explains the sporadic and otherwise botanically seen difficult to explain occurrence of this leguminous New World genus among the Yanoáma Indians.

UB WIEN

+AM420178102